

Budapest végnapjai történeti kontextusban

Adam LeBor: *The Last Days of Budapest: Spies, Nazis, Rescuers and Resistance, 1940–1945*. New York, NY: Apollo, 2025. 512 o.¹

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.2.7

Adam LeBor könyve a magyar főváros második világháborús történetének az egyik legélénkebb és legnarratívabb összefoglalása. A szerző az 1990-es évek elején költözött Budapestre tudósítóként, így a városról több mint két évtizedes személyes tapasztalattal rendelkezik, és az eltelt idő alatt jelentős mennyiségű levéltári forrást és memoárt dolgozott fel. Ez a műve egyszerre történeti összegzés és az emberi sorsok felől értelmezett, erős személyes kötődéssel megírt történelmi rekonstrukció – s éppen ez a sajátos metszet különbözteti meg a magyar történetírást számos, sokkal inkább strukturális, politikai vagy intézményi elemzésre építő munkájától. A kötet 35 fejezetben mutatja be Budapestnek – és azon keresztül egész Magyarországnak – a korabeli helyzetét.

A könyv egyik legnagyobb érdeme, hogy Budapest szerepének és sorsának a meglehetősen széles ívű narratíváját nyújtja, ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a város tragédiájának a gyökerei jóval korábbra nyúlnak vissza. LeBor értelmezése szerint Budapest 1944–45-ös összeomlása nem pusztán katonai és/vagy politikai folyamat eredménye volt, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásával, a trianoni döntéssel, a társadalom polarizációjával és a revíziós politika zsákutcaival kezdődött történeti ív végpontja.

A történelmi előzmények újraértelmezése

A kötet egyik újszerűsége, hogy a második világháború magyarországi történetét nem 1938-cal vagy 1941-gyel kezdi, hanem az első világháború utáni veszített békével, sőt Ferenc József halálával és a Monarchia felbomlásával. LeBor azt hangsúlyozza, hogy a két világháború közötti Magyarország politikai és társadalmi folyamatai – különösen az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és az ellenforradalmi rendszer – olyan mély traumákat okoztak, amelyek hosszú időre meghatározták a magyar közgondolkodást. A szerző szerint a revízió igénye, a sérelmi politika és a társadalom polarizációja nem csupán a külpolitikai döntéseket befolyásolta, hanem az ország mentális állapotának a részévé is vált. Ez utóbbi terén különösen érzékeny és jelentős szerepet játszottak a – többnyire feldolgozatlan – társadalmi

feszültségek. LeBor a magyar zsidóság dualizmus kori emancipációjáról és asszimilációjáról egy kivételes modernizációs sikertörténetként számol be, amely akkoriban elképzelhetetlen volt Európa más részein. Érzékletesen idézi fel Budapest századfordulós aranykorát: a metropoliszépítést, az infrastruktúra modernizációját, a közlekedési hálózat bővítését és azt a kozmopolita városi kultúrát, amelyben különböző etnikai, vallási és kulturális közösségek, köztük magyarok, zsidók, németek, szerbek, görögök és más kisebbségek egymás mellett éltek. Mindezt éles kontrasztba állítja a két világháború közötti széthullás, társadalmi bezárkózás és az erősödő antiszemitizmus jelenségeivel.

A szerző narratív ereje és forráskezelése

A mű egyik legnagyobb erőssége a rendkívül élénk narráció, amelyben LeBor újságírói érzékenysége jól felismerhető: a jelenetei filmszerűek, a részletei plasztikusak. Nagyon jól sikerült megragadnia Budapest 1944–45-ös atmoszféráját: a Kék Duna étterem melankolikus esti hegedűszavát, a félhomályos rakpartot és a gettó falai között élők félelmeit. A helyszínek pontos azonosítása, a mai utcanevek feltüntetése tovább fokozza a történet térbeli-érzelmi közelségét.

A könyv különösen nagy jelentőséget tulajdonít a személyes történeteknek: egyes arisztokrata családok visszaemlékezései, politikusok jellemábrázolása, diplomaták és ellenállók drámai sorsa, valamint a zsidó családok tragédiái egyaránt hangsúlyosan jelennek meg. Külön is érdemes kiemelni a női szereplők – különösen Andrassy Klára és Szenes Hanna – tevékenységének az érzékeny bemutatását. Azokról a nőkről, akik hősie cselekedeteket hajtottak végre, a magyar történetírásban mégis mellékszereplők és a társadalomban is méltatlanul elfeledettek, LeBor a morális ellenállás ikonikus cselekvő alakjaiként emlékezik meg. Ez jelentős történeti hozzáadott értéket képvisel.

A Horthy-kérdés

A kormányzó megítélése a magyar történeti diskurzus egyik legmegosztóbb eleme. LeBor Horthy Miklósról árnyalt, de kritikus képet fest. Egyszerre mutatja be a Horthy-rendszer modernizációs és stabilizációs törekvéseit, a revízió végső kudarcainak a hosszú távú hatásait, a magyar államigazgatásnak és a Horthy-rendszernek a zsidótörvények és a deportálások miatti súlyos felelősségét, ugyanakkor a budapesti zsidóság deportálásának az 1944. júliusi leállításában játszott személyes szerepét – azaz a tevékenységei ellentmondásosságát.

A szerző szerint Horthy vezetői habitusa – bizonyos értelemben a dzsentri világ normáihoz kötött gondolkodása – alapvetően alkalmatlan volt a totális háború diktálta döntési helyzetek kezelésére. LeBor nem egyszerűen elítéli a kormányzót, hanem a személyisége, a társadalmi háttere és a korlátozott politikai mozgástere összefüggésében vizsgálja a szerepét, így árnyaltabb képet tud adni, mint a pusztán moralizáló interpretációk.

Adam LeBor történetírói megközelítése

A kötet egyik legfontosabb sajátossága a történetírói megközelítésben ragadható meg. Míg a hagyományos akadémiai történetírás elsősorban a politikai folyamatok, az intézményi működés, a döntéshozatali mechanizmusok vagy a katonai műveletek rekonstruálására törekszik, LeBor figyelmének a középpontjában az emberi sorsok és tapasztalatok állnak. A könyv narratív felépítésű: a történelmi eseményeket személyes történeteken keresztül mutatja be, a korszak erkölcsi dilemmái és a döntések következményei különös hangsúlyt kapnak. E hozzáállás a szerző munkájában a hagyományos politikai és hadtörténeti megközelítéseknél hangsúlyosabban érvényesül. Az akadémiai és a narratív megközelítés nem egymás alternatívája, hanem eltérő nézőpontból járul hozzá a múlt megértéséhez.

Összegzés

Adam LeBor könyve egyszerre megrendítő és lebilincselő olvasmány, amely fontos kiegészítése a Magyarországról szóló történeti irodalomnak. A szóbeli és írásos beszámolókra épülő narratívája olyan emberi tapasztalatokat tesz megismerhetővé, amelyek nélkül Budapest modern kori történelme nem érthető meg teljes mélységében. A mű nem hagyományos akadémiai monográfia, hanem újságírói és történeti módszereket ötvöző, narratív történeti munka. A jelentősége abban rejlik, hogy a történelmet érzékenyen és szuggesztíven bemutatott emberi sorsok összességeként látja és láttatja. Ahhoz is hozzájárul, hogy a magyar múlt e meghatározó fejezete a nemzetközi olvasóközönség számára is szélesebb körben ismertté és árnyaltabban értelmezhetővé váljon.

Erneyi Katalin

Jegyzet

- 1 A szerző e könyvről szóló angol nyelvű recenziója várhatóan 2026 augusztusában jelenik meg a *Hungarian Cultural Studies* folyóirat éves kiadványában.